

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΑΠΑΙΣΙΟΔΟΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΡΟΜΑΝΤΙΚΩΝ

Είναι γνωστό ότι οι έννοιες ρομαντισμός και ρομαντικός έχουν κατά καιρούς χρησιμοποιηθεί με μία τόσο μεγάλη σημασιολογική ευρύτητα που είναι σχεδόν αδύνατο να όροθετηθεί με κάποια σχετική ακρίβεια ή σημασία τους¹. Ωστόσο, δεν μπορεί κανείς να αμφισβητήσει το γεγονός ότι, σε γενικές γραμμές, η έννοια του ρομαντικού στην τέχνη δηλώνει την κυριαρχία του συναισθήματος πάνω στη λογική και της φαντασίας πάνω στην κριτική ανάλυση².

Ο όρος ρομαντικός εμφανίσθηκε αρχικά με τη σημασία του ειδυλλιακού και γραφικού τοπίου, του οποίου η θέα συγκινοῦσε ὅσους τὸ ἀντίκριζαν. Όταν, ὁμως, ἄρχισε ἡ διάχυτη αὐτὴ τάση νὰ σχηματοποιεῖται σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα πνευματικὰ κινήματα τοῦ νεότερου κόσμου, σηματοδότησε τὴν ἀλλαγὴ στὸν τρόπο γραφῆς, ὡς ἀντίδραση στοὺς «ψυχρούς» καὶ ἀτεγκτοὺς κανόνες τοῦ κλασικισμοῦ, ἀλλὰ καί, γενικότερα, ὡς ἀφύπνιση τῆς εὐαισθησίας τῶν Εὐρωπαίων μπροστὰ στὶς ἱστορικὲς ἐξελίξεις.

Μὲ βασικὰ κέντρα τῇ Γερμανίᾳ καὶ τὴν Ἀγγλίᾳ, ὁ ρομαντισμὸς διαδόθηκε γρήγορα καὶ στὴ Γαλλία, κυριαρχώντας σὲ ὁλόκληρη σχεδὸν τὴν Εὐρώπῃ ἀπὸ τὰ

1. Βλ. ἐνδεικτικὰ Furst L., *Ρομαντισμός*, Μετάφραση: Ἰουλιέττα Ράλλη - Καίτη Χατζηδῆμου, [Η Γλῶσσα τῆς Κριτικῆς, 11], Ἀθήνα, Ἑρμῆς, 1981, σελ. 9-24 καὶ 83-89.

2. Βλ. ἐνδεικτικὰ, Bloom H. and Trilling L., *Romantic Poetry and Prose*, στὴ σειρά The Oxford Anthology of English Literature, New York, Oxford University Press, σελ. 3-9, Larmore Ch., *Ἡ Ρομαντικὴ Κληρονομιά*, Μετάφραση - Ἐπίμετρο: Στέφανος Ροζάνης, Πρόλογος: Κ. Παπαγεωργίου, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Πόλις, 1998, σελ. 37-70, Furst L., *Ἡ Προοπτικὴ τοῦ Ρομαντισμοῦ*, Μετάφραση: Κλειώ Σύρμα, Πρόλογος: Στέφανος Ροζάνης, [Ἐπιστῆμες τοῦ Ἀνθρώπου, 6] Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Ψυχογιός, 2001, σελ. 167 κ. ἐ., Pagnini M., *Il Romanticismo*, [I contesti culturali della letteratura inglese], Bologna, Il Mulino, 1986, σελ. 7-23 καὶ passim, Puppo M., *Il Romanticismo*, Roma, Edizioni Studium, 1994, σελ. 24-28, 35-39 καὶ passim, Rella Fr., *L' Estetica del Romanticismo*, [Universale, 4], Roma, Donzelli, 1997, σελ. 9-26.

μέσα, περίπου, του 18ου έως και τα μέσα του 19ου αιώνα. Κυρίαρχοι άξονές του υπήρξαν ή διακήρυξη της απελευθέρωσης των δημιουργών από τους αυστηρούς κλασικιστικούς κανόνες, ή κυριαρχία της φαντασίας, ή αποθέωση της ατομικότητας, ή επιστροφή στις ρίζες των ευρωπαϊκών εθνικών πολιτισμών. Οι ρομαντικοί καλλιτέχνες εκφράστηκαν κυρίως μέσα από μία ορισμένη τεχνοτροπία που ρέπει προς το ιδανικό, το φανταστικό, το θαυμαστό, το περιπετειώδες, το παθητικό³.

Η μελαγχολία και η άπαισιοδοξία έδωσαν τον τόνο σε ολόκληρη σχεδόν την ευρωπαϊκή ρομαντική λογοτεχνική παραγωγή, αφού στα έργα των ρομαντικών δημιουργών κυριαρχεί ή εικόνα του «έκπτωτου» ανθρώπου, που ταλανίζεται αιωνίως, αλλά και της χειμαζόμενης από τα δεινά σύγχρονης κοινωνίας.

Η ελληνική λογοτεχνική παραγωγή, στα πρώτα χρόνια του ελεύθερου ελληνικού βίου, δεν θα μπορούσε να μείνει ανεπηρέαστη από το κλίμα του ευρωπαϊκού ρομαντισμού. Οι Φαναριώτες ποιητές, οι όποιοι προσπαθούσαν να διαμορφώσουν τη νεότερη λογοτεχνία μας και να καλλιεργήσουν τα γράμματα στην ελληνική κοινωνία της εποχής, είχαν, στην πλειονότητά τους, σπουδάσει στην Έσπερία και προσπαθούσαν να μεταλαμπαδεύσουν στην Ελλάδα τα ευρωπαϊκά λογοτεχνικά πρότυπα.

Έτσι, για την Παλαιά Αθηναϊκή Σχολή (1830-1880), της οποίας οι βασικοί εκπρόσωποι γαλουχήθηκαν μέσα στο πολιτισμικό αυτό κλίμα, στην «περιρρέουσα άτμοσφαίρα» του Ρομαντισμού, ή προσπάθεια να μεταφέρουν τα λογοτεχνικά αυτά πρότυπα και στην Αθήνα, ήταν σχεδόν αυτονόητη. Έτσι, ή άπαισιοδοξία, ή μελαγχολική διάθεση, ό πεσιμισμός και ή ροπή προς τη ρέμβη και την όνειροπόληση έγιναν όρισμένα από τα βασικά γνωρίσματα της λογοτεχνικής παραγωγής της Παλαιάς Αθηναϊκής Σχολής⁴.

3. Βλ. ένδεικτικά Lovejoy A. O., «The meaning of Romanticism for the Historian of Ideas», *Journal of the History of Ideas* 2 (1941), 257-278, Praz M., *The Romantic Agony*, άγγλική μετάφραση: A. Davidson, Oxford University Press 1978, Abrams M. H., *The Mirror and the Lamp. Romantic Theory and the Critical Tradition*, Oxford University Press 1981, Bloom H., *Romanticism and Consciousness. Essays in Criticism*, New York, W. W. Norton and Company, 1970.

4. Βλ. σχετικά, Δημαρχ Κ. Θ., *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Από τις πρώτες ρίζες ως την εποχή μας*, Αθήνα, Ίκαρος 1985, σελ. 269-288 και 299-309, Του ίδιου, «Εισαγωγή» στον τόμο *Ποιηται του 19 αιώνα*, Επιμέλεια -, [Βασιική Βιβλιοθήκη, 12], Αθήνα 1954, σελ. ζ'-μδ', Του ίδιου, *Ελληνικός Ρομαντισμός* [Νεοελληνικά Μελετήματα, 7], Αθήνα, Έρμης 1982, Μαστροδημήτηρ Π. Δ., *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Φιλολογία*, Αθήνα, Έκδόσεις Δόμος, 1996, σελ. 143-151, Μερακλή Μ. Γ., «Ρομαντικοί - Εποχή Παλαμά - Μεταπαλαμικού», στη σειρά *Η Ελληνική Ποίηση. Ανθολογία, Γραμματολογία*, τόμ. Γ', Αθήνα, Έκδόσεις Σοκόλη, Αθήνα 1977, Του ίδιου, «Οι Ρομαντικοί του 19ου αιώνα», *Νέα Έστία* 110 (Χριστ. 1981), σελ. 2-20, Μουλλά Π., *Ρήξεις και Συνέχειες. Μελέτες για τον 19ο αιώνα*, Αθήνα, Έκδόσεις Σοκόλη, 1994, Πολίτη Λ., *Θέματα της Λογοτεχνίας μας*, [Μελέτη, 12], Έκδόσεις Κωνσταντινίδη, Θεσσαλονίκη, χ. χ., σελ. 99-131.

Ὡστόσο, ὁρισμένοι ἀπὸ τοὺς ποιητὲς τῆς γενιᾶς αὐτῆς δὲν ἀκολουθοῦν τὰ κελεύσματα τῆς ἐποχῆς μόνον ὡς πρὸς τὴ λογοτεχνικὴ τους παραγωγὴ, ἀλλὰ φαίνονται νὰ βιώνουν μὲ ἀξιοσημείωτη συνέπεια τὴν οὐσία αὐτοῦ ποὺ ὀνομάστηκε *mal de siècle*: ἡ ποίησή τους εἶναι ἀπαισιόδοξη, ἡ ζωὴ τους ἀκολουθεῖ περιεργες ἀτραποὺς καὶ ὁρισμένοι αὐτοκτονοῦν ἢ πεθαίνουν σὲ πολὺ νεαρῇ ἡλικίᾳ ἀπὸ ἐγκεφαλικά ἐπεισόδια ἢ καὶ φυματίωση. Χαρακτηριστικὲς εἶναι οἱ περιπτώσεις τοῦ Δημοσθένη Βαλαβάνη, ποὺ πέθανε σὲ ἡλικία 30 ἐτῶν, τοῦ Σπυρίδωνος Βασιλειάδη, ποὺ πέθανε σὲ ἡλικία 29 ἐτῶν, τοῦ Δημητρίου Παπαρρηγόπουλου, ποὺ ἦταν μόνον 30 ἐτῶν ὅταν υπέστη τὸ μοιραῖο ἐγκεφαλικὸ ἐπεισόδιο, τοῦ αὐτόχειρα Ἰωάννη Καρασούτσα, καθὼς καὶ τοῦ ἐπίσης αὐτόχειρα Ἀντώνιου Καλαμογδάρτη, ποὺ ἔγραφε χαρακτηριστικά:

Ἡ θλίψις δὲν μοῦ ἔλειψε καὶ νύκτα καὶ ἡμέρα,
Τὸν πόνο τὸν ἀνέπνευσα μαζὶ μὲ τὸν ἀέρα⁵.

Ἡ πραγματικότητα αὐτὴ μαρτυρεῖ πιθανῶς κάποια ψυχοσωματικὰ προβλήματα ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ ἀποδοθοῦν σὲ ὀλόκληρὴ αὐτὴ τὴν ποιητικὴ γενιά, τὴν ὁποία ἀκόμη καὶ οἱ ἴδιοι οἱ ἐκπρόσωποί της ἀποκαλοῦσαν *μόρσιμοι*⁶.

Γιὰ κάποιους ποιητὲς, ἡ ρομαντικὴ διάθεση ἐκδηλώθηκε μὲ «συμπτωματολογία» ποὺ ὑποδήλωνε πιθανὴ ὑπαρξὴ ψυχοπαθητικοῦ ὑποστρώματος, πάνω στὸ ὁποῖο ἡ ρομαντικὴ ἀπαισιοδοξία ἐβρίσκετο πρόσφορο ἔδαφος νὰ ἀναπτύξει ἐκδηλώσεις κινούμενες στὸ πλαίσιο τῆς ἀντιδραστικῆς κατάθλιψης ἢ καί, σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις, τῆς διπολικῆς συναισθηματικῆς διαταραχῆς. Οἱ διαταραχὲς αὐτὲς εὐκόλα διακρίνονται στὰ ποιητικὰ τους ἔργα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀναδύονται ἡ *κατάθλιψη*, ἡ *ἀμφιθυμία*, ἡ *χαμηλὴ αὐτοεκτίμηση*, τὰ *συναισθήματα ἀπόγνωσης*, ἡ *αἵσθησις τοῦ κόρου* καὶ ἡ *ἀνηδονία*⁷.

Πρὶν προχωρήσουμε στὴν ἀνίχνευση τῶν στοιχείων αὐτῶν στὴν ποίηση, ὀφείλουμε νὰ διευκρινίσουμε ὅτι δὲν εἶναι καθόλου εὐκόλο νὰ ὁρίσει κανεὶς τὸ τί σημαίνει «παθολογικό» καὶ νὰ τὸ διαχωρίσει ἀπὸ τὸ φυσιολογικό, ἰδιαίτερώς ὅταν

5. Βλ. Δημαρᾶ Κ. Θ., «Εἰσαγωγή» στὸν τόμο *Ποιηταὶ τοῦ 19 αἰῶνα*, β. π., σελ. ιθ'-ιβ'.

6. Βλ. Βασιλειάδης Σ. Ν., *Δικηγόρου, Ἀττικά Νύκτες IV: Ἔργα Πεζά*, Ἐκδόσεις Δευτέρα, Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῆς Ἑνώσεως, Ἐν Ἀθήναις, 1884, σελ. 337.

7. Γιὰ τὴ συμπτωματολογία τῆς κατάθλιψης καὶ γενικότερα γιὰ τὶς διαταραχὲς τοῦ συναισθήματος, βλ. Στεφανῆ Κ., *Ψυχιατρικὴ*, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Συμμετρία, 1991, σελ. 249-261, Χριστοδούλου Γ. Ν., *Ψυχιατρικὴ*, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Βήτα, 2000, σελ. 308-347. Τοῦ ἰδίου, *Κατάθλιψη*, Δεύτερη Ἐκδοση, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Βήτα, 1998, Παράσχου Α., «Συναισθηματικὲς Διαταραχὲς», στὸ Ἱεροδιακόνου Χ., Φωτιάδης Χ., Δημητρίου Ε., *Ψυχιατρικὴ*, Θεσσαλονίκη, Μαστορίδης, 1988, σελ. 188-199.

πρόκειται για τὸν εὐαίσθητο καὶ τόσο ρευστὸ χώρο τῆς λογοτεχνικῆς ἔκφρασης⁸.

Στὴν ποίηση τῶν Ἀθηναίων Ρομαντικῶν μπορεῖ νὰ διακρίνει κανεὶς πολλὰ ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῶν καταθλιπτικῶν ἀντιδράσεων ποὺ προαναφέρθηκαν, ἐπισημάνσεις δηλωτικῆς τοῦ μελαγχολικοῦ χαρακτήρα καὶ τῆς πεσιμιστικῆς διάθεσής τους, ἡ ὁποία ἔχει σφραγίσει ὅχι μόνον τὸ πολὺπλευρο ἔργο τους ἀλλὰ καὶ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ τους.

Ἰδιαίτερα ὁρατὴ εἶναι ἡ **ἀμφιθυμία**, ἡ ὁποία ἐκδηλώνεται μὲ χαρακτηριστικὸ διαγνωστικὸ στοιχεῖο τὴν ἐναλλαγὴ βραχύχρονων καὶ ἡπιων φάσεων αἰσιδοξίας καὶ κατάθλιψης, τὴ δυσφορία, τὴν εὐερεθιστότητα καὶ τὴ δυσανεξία τῆς κριτικῆς καὶ τῆς ἀπόρριψης, ἐνῶ στὴ φάση τῆς εὐφορίας κυριαρχεῖ ἡ παρορμητικότητα, ἡ πολυπραγμοσύνη, ἡ ἐνεργητικότητα, ἡ ὑπερβολικὴ κοινωνικότητα καὶ ἡ ὑπερβολικὴ εὐκολία στὴ λήψη καὶ ἐκτέλεση ἀποφάσεων.

Ἐνδεικτικὰ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἄποψη εἶναι τὰ ποιήματα δυὸ χαρακτηριστικῶν ἐκπροσώπων τῆς Παλαιᾶς Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς, τοῦ Σπυρίδωνος Βασιλειάδη (1845-1874) καὶ τοῦ Δημητρίου Παπαρρηγόπουλου (1843-1873). Τὸ πρῶτο ποίημα ἐπιγράφεται «Ἡ χαρὰ» καὶ ἀναφέρεται στὶς συναισθηματικὲς μεταπτώσεις ποὺ βιώνει ὁ ποιητής, καθὼς μεταπίπτει ἀπὸ τὴν κατάσταση τῆς ψυχικῆς εὐφορίας στὴν ἀνία καὶ τὴν ἀπογοήτευση, ὅχι ἐξαιτίας κάποιας συγκεκριμένης αἰτίας, ἀλλὰ ἐπεὶδὴ ἡ χαρὰ εἶναι πάντοτε βραχύβια καὶ ἡ κατάρκτησή της φαντάζει σχεδὸν οὐτοπική:

*Εἶναι ὦραι, στιγμὴ Παραδείσου,
 "Οτε φάσματα παύουν θολά,
 Καὶ τὰ πάντα θεᾶται καλὰ
 Ἡ ψυχὴ σου*

*.....
 Πλὴν πρὶν ἔτι καλῶς ἐννοήσω
 "Οτι ἔχαιρον, φεύγ' ἡ χαρὰ!
 Φεῦ! Καθὼς ἀστραπὴ τις περᾶ...*

Πῶς θὰ ζήσω;

*.....
 Τὴν χαρὰν θεωρῶ εἰρωνεῖαν:
 Μετὰ μέλιτος γεῦσιν πολλὴν
 Τὰ λοιπὰ ἀνευρίσκεις χολὴν
 Καὶ ἀνίαν⁹.*

8. Βλ. σχετικὰ Τσαλίκογλου Φ., «Ψυχολογικὴ βία: Ὁ διάτρητος ἐφησυχασμὸς τῶν ἡμάδων», *Επιθεώρηση Κοινωνικῶν Ἑρευνῶν*, τεύχ. 68Α, (1988), σελ. 230-231.

9. Βασιλειάδης Σ. Ν., Δικηγόρου, *Ἀττικαὶ Νύκτες III: Δράματα - Ποιήσεις*, Ἐκδοσις Δευτέρα, Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῆς Ἐνώσεως, Ἐν Ἀθήναις, 1882, σελ. 83-84.

Αὐτὴ ἡ ἀμφιθυμία ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τῶν ἀνθρώπων μὲ κυκλοθυμία, ἡ ὁποία ἐκδηλώνεται μὲ ἐναλλαγὰς τοῦ συναισθήματος, μὲ βραχύ-χρονες καὶ ἥπιες φάσεις ὑπερθυμίας καὶ κατὰθλιψης. Στὸ ποίημα «Στιγμαὶ Με-λαγχολίας» τοῦ Δημητρίου Παπαρρηγόπουλου, διαβάζουμε:

Ὅποταν δνειρον γλυκὺ τὰς σκέψεις στεφανώνη,
Ποθοῦμεν πράγμα νὰ γενῇ· καὶ ὅμως ἅμα μόνῃ
Ἀρχὴ πραγματικότητος φανῇ, ταχὺς ὁ κόρος
Προσβάλλει τοῦ δνείρου μας τὴν τέρψιν παραφόρως¹⁰.

Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι τὴν ποίηση τῆς ἐποχῆς διατρέχει -ἢ καὶ κατατρύ-χει- ἡ ἐννοια τοῦ κόρου, ποὺ ἐπίμονα ἐπανεμφανίζεται¹¹, βυθίζοντας τοὺς δημι-ουργοὺς σὲ μίαν ἀτέλειωτη περιδίνηση σχετικότητας, τὴν ὁποία ἡ σύγχρονη ψυ-χιατρικὴ ἐπιστῆμη συνδέει ἄμεσα μὲ τὴν ἔλλειψη ἐρεθισμάτων ἀνανέωσης. Στὸ ἐκτενὲς ποίημά του «Πυγμαλίων», ὁ Παπαρρηγόπουλος ἀναφέρεται ρητὰ στὴν αἴσθηση τοῦ κόρου, ἡ ὁποία ἀμαυρώνει κάθε εὐτυχισμένη στιγμή ποὺ μάταια περιμένει ὁ ἀνθρωπος:

ΠΥΓΜΑΛΙΩΝ. Γνωρίζεις κόρος τί καλεῖται;
Ἀπογοήτευσίς; ἀνία;
Ποτὲ δὲν ἱκανοποιεῖται
Ἡ ἄπληστος ἡμῶν καρδιά.

ΓΑΛΑΤΕΙΑ. Ποτέ, ποτέ καὶ αἰωνίως
Μεταβολὴν ζητεῖ ὁ βίος.
Σκιὰ τῶν ἡδονῶν μας κεῖται
Ὁ κόρος ἐν τῇ εὐτυχίᾳ¹².

Ὁ Ἀγγελος Βλάχος (1838-1920), στὸ ποίημά του «Ἡ γάπησα;» ἐκφράζει τὴν πεποίθησή ὅτι δὲν αἰσθάνθηκε ποτὲ πραγματικὸ ἔρωτα γιατί κάθε φορὰ ὁ ἐνθουσιασμός του ἦταν βραχύβιος καὶ ἀποδεικνυόταν ἐκ τῶν ὑστέρων φενάκη:

ὦ! Δὲν ἠγάπησα ποτέ! Ἦσαν γλυκεῖα πλάνη
τὰ πάθη μου κι' οἱ πόνοι μου, γλυκὺ τοῦ νοῦ μου πλάσμα·

10. Παπαρρηγοπούλου Δημ., Ἀπαντα, μετὰ Προλόγου ὑπὸ Ἰω. Ζερβοῦ, ἐν Ἀθήναις, Ἐκδοτικὸς Οἶκος Γεωργίου Φέξη, 1915, σελ. 19.

11. Πρβλ. ὅσα ἐπισημαίνονται σχετικὰ στὸ: Δημάκη - Ζώρα Μ., Σ. Ν. Βασιλειάδης: Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του, Ἰδρυμα Κώστα καὶ Ἑλένης Οὐράνη, Ἀθήνα 2002, σελ. 346-348.

12. Παπαρρηγοπούλου Δημ., ὁ. π., σελ. 94-95.

ὁ Ἔρωσ εἰς τὰ στήθη μου κατώκησε μ' ἐφάνη,
πλήν...μοὶ ἐφάνη...πλήν τερπνὸν ἦσαν τὰ πάντα φάσμα¹³.

Ἄν λάβουμε ὑπόψη μας ὅτι τὰ κύρια διαγνωστικὰ κριτήρια τῆς κατάθλιψης εἶναι ἡ μείωση τοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ τῆς εὐχαρίστησης ἀπὸ διάφορες ἀσχολίες, ἡ ψυχοκινητικὴ ἀνησυχία ἢ ἡ ψυχοκινητικὴ ἐπιβράδυνση, ἡ κόπωση ἢ ἡ ἀπώλεια ἐνεργητικότητας, τὰ συναισθήματα ἀπαξίας ἢ ἐνοχῆς, ἡ ἀναποφασιστικότητα, ὁ αὐτοκαταστροφικὸς ἰδεασμὸς, μποροῦμε νὰ ἀνιχνεύσουμε παρόμοιες τάσεις σὲ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς στίχους τῶν Ρομαντικῶν ποιητῶν. Ἐνδεικτικὸ εἶναι τὸ ποίημα τοῦ Παπαρρηγόπουλου «Στιγμαὶ Μελαγχολίας», τὸ ὁποῖο προαναφέρθηκε, καὶ τὸ ὁποῖο θεωρεῖται ἀπὸ τὰ τραγικότερα στὴν ἔκφραση ποιήματα τῆς Παλαιᾶς Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς¹⁴. Σὲ αὐτὸ ὁ ποιητὴς διατυπώνει τὶς ἀπόψεις ἀλλὰ καὶ ἐκφράζει τὰ συναισθήματα ποὺ τοῦ γεννᾷ ἡ ἐνατένιση τῆς ζωῆς:

*Εἰς μάτην ἐπεζήτησα παντοῦ τὴν εὐτυχίαν·
Δὲν εὗρον εἰμὴ στεναγμὸν καὶ πόνον καὶ πικρίαν.
Ὅσας καρδίας ἔθιξα παλμὸν δὲν εἶχον ἓνα,
Καὶ αἷσχ' ὑπὸ τὴν καλλονὴν ὑπῆρχον κεκρυμμένα¹⁵.*

Οἱ περισσότεροι καταθλιπτικοὶ παρουσιάζουν ἄγχος ἢ ἀκόμη καὶ ἀνηδονία, κατάσταση δηλαδὴ κατὰ τὴν ὁποία δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ δοκιμάσουν εὐχαρίστηση, ἀκόμη καὶ ἀπὸ πράγματα ποὺ παλαιότερα τοὺς εὐχαριστοῦσαν. Ὁ Δημοσθένης Βαλαβάνης γράφει στὸ ποίημά του «Ἐκείνη» γιὰ τὶς εὐτυχισμένες στιγμὲς ποὺ ἔζησε μὲ τὴν ἀγαπημένη του:

*Ὡς χίμαιραν τὰ λησμονῶ κατόπιν ἐνυπνίου!
μ' εὐφραίνει τώρα στεναγμῶν συνηθισμένον μέλος,
ριγοῦντα ὑπὸ τὸν ψυχρὸν μεσημβρινὸν τοῦ βίου,
ὡς ἔντομον ὑπάρξεως χωρὶς σκοπὸν καὶ τέλος¹⁶.*

Ὁ Παναγιώτης Σοῦτσος (1806-1878) ὁ ὁποῖος μὲ τὸν «Ὀδοιπόρο» του ἐπηρεάσε βαθύτατα τοὺς νεότερους ποιητὲς τῆς γενιᾶς του, κλείνει τὸ πολυστιχὸ αὐτὸ ποίημά του μὲ τοὺς χαρακτηριστικοὺς στίχους:

13. Βλάχου Ἀγγ., «Ἠγάπησα;» στὸν τόμο *Ποιηταὶ τοῦ 19 αἰῶνος*, β. π., σελ. 283.

14. Βλ. Ζώρα Γ. Θ., «Ὁ Ἑλληνικὸς Ρομαντισμὸς καὶ οἱ Φαναριῶται, Κατὰ τὰς παραδόσεις τοῦ Καθηγητοῦ - Ε' Ἑκδόσεις, Ἀθῆναι 1975, σελ. 192.

15. Παπαρρηγοπούλου Δημ., ὁ. π., σελ. 18.

16. Βαλαβάνη Δ., «Ἐκείνη», στὸν τόμο *Ποιηταὶ τοῦ 19 αἰῶνος*, β. π., σελ. 63.

*Τὸ ἄνθος μαραίνεται,
Τὸ φύλλον ξηραίνεται,
Ὁ κόσμος περνᾷ,
Καὶ μόνος ὁ θάνατος
Ἐπλάσθη ἀθάνατος·
Αὐτὸς δὲν γερνᾷ¹⁷.*

Αὐτὴ ἡ ἀπαίσιοδοξία διαποτίζει καὶ τὰ ἐρωτικά ποιήματα τῶν ποιητῶν τῆς Παλαιᾶς Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς. Στὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ ὁ ἔρωτας δὲν γεννᾷ τὴν εὐτυχία, ἀλλὰ σημαδεύεται ἀπὸ τὴν ἐγκατάλειψη ἢ καὶ τὸν θάνατο, γεγονὸς ποὺ ἰσχύει λιγότερο ἢ περισσότερο γιὰ ὅλους τοὺς ποιητὲς αὐτῆς τῆς γενιᾶς, οἱ ὅποιοι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ καθηγητὴς Μιχαῆλης Μερακλῆς, «εὐφάνταστοι, εὐκολόπιστοι, ρομαντικοὶ ἀπὸ τῆ φύση τοὺς [...] δὲν μποροῦν νὰ πλησιάσουν τὶς γυναῖκες ποὺ ὀνειρεύονται· οἱ γυναῖκες, χρησιμοθηρικὲς καὶ πρακτικὲς λόγῳ συνθηκῶν, ἄλλοῦ ἔστηναν τὰ ἐρωτικά τοὺς δίχτυα ἢ κατεύθυναν τὶς ὀνειροπολήσεις τοὺς»¹⁸.

Γιὰ τὸν Δημήτριο Παπαρρηγόπουλο, ὁ ἔρωτας ἀποτελεῖ ἓνα συναίσθημα ποὺ προκαλεῖ περισσότερο τὸν πόνο παρὰ τὴν εὐχαρίστηση. Στὸ ποίημά του «Δὲν παραπονοῦμαι», ἀναφερόμενος σὲ μία γυναῖκα ποὺ τὸν πλήγωσε πολὺ στὴν τρυφερὴ νεανικὴ του ἡλικία, καταλήγει στὸ συμπέρασμα:

*Ἔρως σημαίνει δάκρυα, σημαίνει βλασφημίαν,
Σημαίνει ἴσως τὸν βωμόν, ἐφ' ὃ ἔν ἁγωνίᾳ
Ματαίως ἀναλίσκομεν τὴν δυστυχὴ καρδίαν,
Καὶ εἶναι πόνου στεναγμὸς καὶ ὠρυγὴ ἀγρία¹⁹.*

Στὸ ἐπιγραφόμενο «Δὲν ἠράσθης;» ἀνοίγει ἓναν νοερὸ διάλογο μὲ κάποια κοπέλα, τὴν ὁποία οἰκτίρει ἀρχικὰ γιατί δὲν ἔχει αἰσθανθεῖ ἀκόμη τί σημαίνει ἔρωτας, γιὰ νὰ καταλήξει λέγοντας:

*Καὶ ὅμως εἶσαι εὐτυχής· δίδει μικρὰν ὁ ἔρως
Ζωὴν, ἀλλοίαν, ἔκτακτον, καὶ ἔπειτα ναρκοῦται,
Ὁ βίος ὅλος ὠχρεῖ, ἢ ὅψις ἀλλοιοῦται
Καὶ ζῶντες ἔτι θνήσκομεν οἰκτρῶς καὶ παρακαίρως²⁰.*

17. Σούτσου Π., «Ὁ Ὁδοιπόρος», στὸν τόμο *Ποιηταὶ τοῦ 19ου αἰῶνος*, ὁ. π., σελ. 111.

18. Μερακλῆ Μ., «Οἱ Ρομαντικοὶ τοῦ 19ου αἰῶνα», ὁ. π., σελ. 17.

19. Παπαρρηγόπουλου Δημ., ὁ. π., σελ. 23.

20. Παπαρρηγόπουλου Δημ., ὁ. π., σελ. 30.

Ὁ Ἀχιλλέας Παράσχος (1838-1895), πού ὑπῆρξε στὴν ἐποχὴ τοῦ ὀπιό δημοφιλῆς ἀπὸ τοὺς ποιητὲς τῆς γενιᾶς του καὶ ὀπιό χαρακτηριστικὸς τῆς ἐκ-πρόσωπος, γράφει στὸ ποίημά του «Ἐρως» πῶς βλέπει τὴν ἰδανικὴ γι' αὐτὸν γυναῖκα:

*Τὴν θέλω ἀσθενῇ ἐγὼ τὴν φίλην μου, ταχεῖαν·
ὥχραν τὴν θέλω καὶ λευκὴν ὥς νεκρικὴν σινδόνην·
μὲ εἴκοσι φθινόπωρα, μὲ ἄνοιξιν καμμίαν,
μ' ὀλίγον σῶμα - ἄνεμον σχεδόν- ὀλίγην κόνιν.
Τὴν θέλω ἐπιθάνατον μ' ἀθανασίας μύρον
κόρην καὶ φάσμα, σάβανον ἀντὶ ἐσθῆτος σῶρον²¹.*

Τὰ ποιητικὰ αὐτὰ ἀποσπάσματα θὰ μπορούσαν νὰ πλαισιωθοῦν μὲ πολὺ πε-ρισσότερους στίχους τῆς ἰδίας θεματογραφίας καὶ τοῦ ἰδιοῦ ὕφους. Ἀκόμη ὅμως καὶ αὐτὴ ἡ δειγματοληπτικὴ ἀναφορὰ ἀρκεῖ νὰ καταδείξει, πιστεύουμε, ὅτι οἱ Ρο-μαντικοὶ ποιητὲς τῆς Παλαιᾶς Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς ἀποτελοῦν χαρακτηριστικὸς ἐκπρόσωπος μιᾶς ἐποχῆς κατὰ τὴν ὁποία ἡ πρόσληψις τοῦ δυτικοῦ ρομαντισμοῦ ὀδηγοῦσε στὴν καλλιέργεια ἐνὸς κλίματος ἀπαισιοδοξίας καὶ συναισθηματικῆς ἐκπτώσης, πού ἔφτανε σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις ἔως τὴν αὐτοχειρία ἢ τὸν πρό-ωρο θάνατο.

Τὰ ἐρωτήματα πού ἐγείρονται ἀφοροῦν, ὥστόσο, τὴν πραγματικὴ ὑπαρξὴ καὶ τὴν ἀληθινὴ φύσις τῆς συναισθηματικῆς διαταραχῆς πού ὑπέφωσκε ἴσως πί-σω ἀπὸ τὴν ποιητικὴ αὐτὴ δημιουργία.

Ἦταν πραγματικά οἱ ποιητὲς αὐτοὶ ἄτομα μὲ κάποιες συναισθηματικὲς διαταραχές, οἱ ὁποῖες σημάδεψαν καὶ τὴν καλλιτεχνικὴ τους δημιουργία, ἢ παρα-κολουθοῦσαν ἀπλῶς τὶς τάσεις μιᾶς ἐποχῆς πού ζητοῦσε μέσῳ τοῦ ρομαντισμοῦ νὰ ἐκφράσει τὴν ἀντίθεσὴ τῆς πρὸς μία καθεστηκυῖα κατὰσταση πού ὑπηρετοῦσε καὶ θαύμαζε τὸ κλασικό;

Στὸν χῶρο τῆς ψυχανάλυσης, μετὰ τὴ σχετικὴ ἐνασχόληση τοῦ Φρόυντ μὲ τὴ λογοτεχνία, δὲν εἶναι λίγοι ἐκεῖνοι πού ὑποστηρίζουν ὅτι κάθε λογοτεχνικὸ ἔργο -ποιητικὸ, πεζογραφικὸ ἢ καὶ θεατρικὸ- μπορεί νὰ ἀναλυθεῖ μὲ βάση τὰ δε-δομένα τῆς ψυχανάλυσης καὶ νὰ καταδειχθεῖ ὅτι οἱ ἥρωες του λειτουργοῦν νευρω-τικά, ψυχοπαθητικά ἢ ἀκόμη καὶ ψυχωσικά, χωρὶς βέβαια αὐτὸ νὰ τοὺς καθιστᾷ ψυχοπαθολογικὲς περιπτώσεις²².

Υπάρχει ὅμως καὶ μία ἄλλη θεώρηση. Σύμφωνα μὲ τὸν Φρόυντ, πίσω

21. Παράσχου Ἀχ., *Ποιήματα*, Τόμος Τρίτος, Ἐν Ἀθήναις, Ἐκδότης Ἀνδρέας Κορο-μηλάς, 1881, σελ. 18.

22. Χαρτοκόλλη Π., *Λογοτεχνία καὶ Ψυχανάλυση. Δέκα Ὁμόκεντρα Κείμενα*, Ἐκδό-σεις Θεμέλιό, 1999, σελ. 105.

από κάθε ήρωα βρίσκεται ο ίδιος ο συγγραφέας, ο όποιος, χωρίς ίσως να το συνειδητοποιεί, προβάλλει τις δικές του βαθύτερες ανάγκες, τα απωθημένα ή τα συμπλέγματά του στους ήρωες που πλάθει. Έτσι η ψυχαναλυτική προσέγγιση στη λογοτεχνία εστιάζει την προσοχή της κυρίως «στο άσυνείδητο του συγγραφέα και, συγκεκριμένα, σε ψυχολογικά κίνητρα που ο συγγραφέας ο ίδιος άγνοει συνήθως, ψυχολογικά κίνητρα ή προθέσεις του που διαφαίνονται μέσα από σύμβολα, άσυνειδεις φαντασίες, συναισθήματα και έκφράσεις με διττή, μεταφορική σημασία»²³.

Στην περίπτωση των ποιητών που μας άπασχολούν εδώ, άνάμεσα στα θέματα που επανέρχονται επίμονα στην ποίησή τους είναι η ματαιότητα της ζωής, ο κόρος και η ανία που άκολουθούν μετά από κάθε εύχαρίστηση, ο έρωτας όχι ως πηγή εύχαρίστησης αλλά θλίψης, καθώς και ο θάνατος είτε με τη μορφή του άναπόφευκτου κακού είτε με τη μορφή της λύτρωσης από τα δεινά της ζωής.

Άναφορικά με τον **θάνατο** -που άποτελεί κεντρικό σημείο άναφοράς στην ποίηση των Άθηναίων ρομαντικών- άξίζει να παραπέμψουμε σε όσα σημειώνει ο Φρόυντ στο σύντομο δοκίμιό του «Τό εφήμερο», για έναν φίλο του ποιητή, ο όποιος δεν μπορούσε να θαυμάσει την όμορφιά της φύσης χωρίς να καταληφθεί από μελαγχολία για το εφήμερο αυτής της όμορφιάς που είναι καταδικασμένη να παρέλθει με την έλευση του χειμώνα. Τις ίδιες σκέψεις του προκαλούσε, επίσης, η αίσθηση ότι όλα όσα είχε αγαπήσει και θαυμάσει έχαναν την άξία τους από τον μοιραίο προορισμό τους να είναι εφήμερα²⁴. Ο Φρόυντ παρατηρεί ότι οι σκέψεις αυτές έκπηγάζουν πιθανότατα από την ψυχική έξεγερση κατά του **πένθους**, που μειώνει την άπόλαυση του ωραίου. Για τους εύαίσθητους δέκτες ή ιδέα ότι το ωραίο είναι εφήμερο δίνει μία πρόγευση του πένθους και, καθώς η ψυχή ύποχωρεί ένστικτωδώς μπροστά σε καθετί επώδυνο, μειώνεται η ικανοποίηση από τη θέα του ωραίου έπειδή αυτό είναι παροδικό²⁵.

Ένδεικτικό της ίδιας ψυχικής κατάστασης είναι το ποίημα του Βασιλειάδη «Τη άποθανούση νεάνιδι Χ. Τ.»²⁶, όπου μιλώντας για τον θάνατο μιås νεαρής και όμορφης κοπέλας, ο ποιητής άποφάινεται:

Τ' ωραϊον ώρισται ν' άποθάνη!

Σύμφωνα με τη δική του φιλοσοφία, είναι δεδομένο ότι κάθε ωραίο είναι

23. Χαρτοκόλλη Π., *δ. π.*, σελ. 128.

24. Φρόυντ Σ., *Ψυχανάλυση και Λογοτεχνία. Μελέτες, Μετάφραση Λευτέρης Άναγνώστου*, Έκδόσεις Έπικούρος, Άθήνα 1994, σελ. 187.

25. Φρόυντ Σ., *δ. π.*, σελ. 189.

26. Βασιλειάδη Σ. Ν., *Δικηγόρου, Άττικά Νύκτες ΙΙΙ: Δράματα - Ποιήσεις*, *δ. π.*, σελ. 59-62.

βραχύβιο και προκαλεί περισσότερο πόνο παρά ευχαρίστηση, αφού ή άμεπάκλη-
τη μοίρα του είναι νά αλλοιωθεῖ ή νά πεθάνει.

Παράλληλα, πολλοί από τούς ποιητές τῆς γενιᾶς πού μας άπασχολεῖ άφιερών-
νουν στίχους τους στη νέότητα και στην όμορφιά, όχι για νά τήν ύμνήσουν, αλλά
για νά θρηνησουν τή βραχυβιότητά της και συγχρόνως τή ματαιότητά της:

*Λούουν τὸ ρόδον τῆς αὐγῆς αἱ πρῶναι ἀκτίνες
ὅπου ἡ μάγισσ' ἄνοιξις τὴν νύκτα τὸ ὑφαίνει
ἰδὸν πλὴν ὁ μεσημβρινὸς κ' ἐξαίφνης τὸ μαραίνει
μον' αἱ ἀπάται δὲν γεροῦν, τοῦ βίου αἱ Σειρήνες²⁷,*

γράφει ὁ Βαλαβάνης, ἐνῶ ὁ Ἀχιλλέας Παράσχος συμπληρώνει:

*Φεύγεις, φεύγεις, νεότης καϋμένη,
Ὡσὰν ρόδον περὶ μινωδιά,
Σὰν φιλὶ πὸν πετὰ καὶ διαβαίνει,
Σὰν ἐλπίδ' ἀπ' ἀνθρώπου καρδιά²⁸.*

Γενικότερα, θὰ μπορούσε νά ύποστηριχθεῖ ὅτι ἡ περίπτωση τῶν Ἀθηναίων
Ρομαντικῶν παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ὡς πρὸς τή συγχρότηση τῆς ποιη-
τικῆς τους γλώσσας μέσα ἀπὸ μία τριπλῆ άτραπὸ: τῆς ατομικῆς ἰδιοσυγκρασίας,
τῶν προσωπικῶν καὶ οἰκογενειακῶν βιωμάτων, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐποχῆς μέσα στὴν
ὁποία διαμορφώθηκαν. Καὶ ἂν για τὰ προσωπικὰ βιώματα οἱ ἔλλιπεῖς βιογραφι-
κὲς πληροφορίες πὸν ἔχουμε δὲν ἀφήνουν πολλὰ περιθώρια διερεύνησης, ἐκεῖνο
πού εἶναι ἀναμφισβήτητο εἶναι ὅτι ἡ ποιητικὴ αὐτὴ γενιὰ γαλουχήθηκε μέσα στὸ
κλίμα καὶ τὴν περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ, καὶ κυρίως τοῦ γαλλι-
κοῦ ρομαντισμοῦ. Δὲν πρέπει νά λησμονοῦμε ὅτι τὸ κίνημα τοῦ Ρομαντισμοῦ
ἦρθε στὴν Ἑλλάδα μὲ μεγάλη καθυστέρηση καὶ οἱ ποιητές τῆς Παλαιᾶς Ἀθη-
ναϊκῆς Σχολῆς ἀπὸ πολὺ μικρὴ ἡλικία ζοῦσαν στὴν «περιρρέουσα ἀτμοσφαῖρα»
πού δημιουργοῦσε ὁ Ρομαντισμός, διαβάζοντας τὸν Λαμαρτῖνο, τὸν Βύρωνα, τὸν
Βερανζέρο καὶ τούς ἄλλους εὐρωπαίους ἐκπροσώπους τοῦ κινήματος αὐτοῦ.

Ὁ Ρομαντισμός, πὸν ὀνομάστηκε ἄλλωστε «τὸ νόσημα τοῦ αἰώ-
να», ἐπηρέασε καταλυτικὰ τούς ποιητές μας, εὐνοώντας ἢ καὶ προ-
σφέροντας καὶ τὸ κατάλληλο ἔδαφος για τὴν ἀνάδειξη ὀρισμένων
ψυχοπαθολογικῶν καταστάσεων μὲ ἐκδηλῆ συμπτωματολογία. Κάτι
τέτοιο εἶναι δύσκολο νά τὸ ἀρνηθεῖ κανεὶς, μελετώντας τὸ ἔργο τους, στὸ ὁποῖο

27. Βαλαβάνη Δ., «Μία μου ἀπόκρισις», στὸν τόμο *Ποιηταὶ τοῦ 19 αἰῶνος*, δ. π., σελ.
69.

28. Παράσχου Ἀχ., *Ποιήματα*, δ. π., σελ. 136.

τὸν τόνο δίνει ἡ ἀπαισιοδοξία καὶ ἡ πεσιμιστικὴ διάθεση. Ἐξάλλου, ὀρισμένα ἀπὸ τὰ βασικὰ αἰτήματα τοῦ ρομαντισμοῦ, ἡ ἀποθέωση, δηλαδή, τῆς φαντασίας καὶ τοῦ ὑποκειμενικοῦ, καθὼς καὶ ἡ ἐπιθυμία ἀποτίναξης τῶν κλασικιστικῶν κανόνων ἔβρισκαν θετικὴ ἀνταπόκριση ἀπὸ τοὺς ποιητὲς τῶν πρώτων δεκαετιῶν τοῦ ἐλεύθερου ἐλληνικοῦ βίου.

Παράλληλα, ὁ ρομαντισμὸς ἀπαντοῦσε καὶ στὰ ἐθνικὰ αἰτήματα τῆς ἐποχῆς, μὲ τὰ κελεύσματα του γιὰ ἐπιστροφή στοὺς εὐρωπαϊκοὺς ἐθνικοὺς πολιτισμούς, γιὰ ἀποτίναξη τῶν παραδεδομένων σχημάτων καί, γενικότερα, γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τῆς φαντασίας καὶ τοῦ συναισθήματος ὅχι μόνον στὴν τέχνη ἀλλὰ καὶ στὴν πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωή²⁹.

Ὅλα αὐτὰ ἐπέδρασαν ἄμεσα στὴν ψυχροσυναισθηματικὴ συγκρότηση τῶν ποιητῶν αὐτῶν δίνοντας ἓνα αἰσθητικὸ ἀποτέλεσμα ποὺ ἀντανάκλᾳ, σὲ μεγάλο βαθμὸ, μιὰ καταθλιπτικὴ διάθεση καὶ ἀντίδραση ἀπέναντι στὶς κοινωνικὲς συνθηκὲς, τὶς ὁποῖες οἱ Ρομαντικοὶ ποιητὲς ἀντιμετώπιζαν ἀπαξιωτικά.

Τελικὰ, ὅποια καὶ ἂν εἶναι ἡ πηγὴ ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντλοῦν οἱ ποιητὲς, ἐκεῖνο ποὺ ἔχει σημασία εἶναι αὐτὸ ποὺ ἐπισημαίνει ὁ Φρόνυτ στοῦ δοκίμιό του «Ὁ ποιητὴς καὶ ἡ φαντασία»: «Ἐμεῖς οἱ μὴ ποιητὲς φλεγόμεστε ἀνέκαθεν ἀπὸ τὴν περιέργεια νὰ μάθουμε ἀπὸ ποῦ ὁ ποιητὴς, αὐτὴ ἡ παράξενη προσωπικότητα, ἀντλεῖ κάθε φορὰ τὸ ὕλικο του [...] καὶ πῶς κατορθώνει νὰ μᾶς συγκινεῖ μὲ αὐτό, νὰ μᾶς προκαλεῖ αἰσθήματα τὰ ὁποῖα ἴσως δὲν πιστεύαμε κἂν ὅτι μπορούμε νὰ τρέφουμε»³⁰.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βασιλειάδης Σ. Ν., Δικηγόρου, *Ἀττικαὶ Νύκτες III: Δράματα - Ποιήσεις*, Ἐκδόσεις Δευτέρα, Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῆς Ἑνώσεως, Ἐν Ἀθήναις, 1882.
- Βασιλειάδης Σ. Ν., Δικηγόρου, *Ἀττικαὶ Νύκτες IV: Ἔργα Πεζά*, Ἐκδόσεις Δευτέρα, Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῆς Ἑνώσεως, Ἐν Ἀθήναις, 1884.
- Δημάκη - Ζώρα Μ., Σ. Ν. Βασιλειάδης: *Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του*, Ἰδρυμα Κώστα καὶ Ἑλένης Οὐράνη, Ἀθήνα 2002.
- Δημαρᾷ Κ. Θ., *Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας. Ἀπὸ τὶς πρώτες ρίζες ὡς τὴν ἐποχὴ μας*, Ἀθήνα, Ἰκαρος 1985.

29. Πρβλ. ὅσα ἐπισημαίνονται στοῦ Ruby Ch., *Ὁ Ἐνθουσιασμός. Δοκίμιο γιὰ τὸ συναίσθημα στὴν πολιτικὴ*, Μετάφραση: Νικόλας Σεβαστάκης, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Scripta, 1999, σελ. 30-35 καὶ passim.

30. Φρόνυτ Σ., ὁ. π., σελ. 151.

- Δημαρχά Κ. Θ., «Εισαγωγή» στὸν τόμο *Ποιηταὶ τοῦ 19ο αἰώνα*, Ἐπιμέλεια -, [Βασικὴ Βιβλιοθήκη, 12], Ἀθῆναι 1954, σελ. ζ'-μδ'.
- Δημαρχά Κ. Θ., *Ἑλληνικὸς Ρωμαντισμὸς* [Νεοελληνικὰ Μελετήματα, 7], Ἀθήνα, Ἑρμῆς 1982.
- Ζώρα Γ. Θ., *Ὁ Ἑλληνικὸς Ρωμαντισμὸς καὶ οἱ Φαναριῶται*, Κατὰ τὰς παραδόσεις τοῦ Καθηγητοῦ -, -Ε' Ἔκδοσις, Ἀθῆναι 1975, σελ. 192.
- Μαστροδημήτρη Π. Δ., *Εἰσαγωγή στὴ Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Δόμος, 1996.
- Μερακλῆ Μ. Γ., «Ρομαντικοὶ - Ἐποχὴ Παλαμᾶ - Μεταπαλαμικοί», στὴ σειρά *Ἡ Ἑλληνικὴ Ποίηση. Ἀνθολογία, Γραμματολογία, τόμ. Γ'*, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Σοκόλη, Ἀθήνα 1977.
- Μερακλῆ Μ. Γ., «Οἱ Ρομαντικοὶ τοῦ 19ου αἰώνα», *Νέα Ἑστία* 110 (Χριστ. 1981).
- Μουλλᾶ Π., *Ρήξεις καὶ Συνέχειες. Μελέτες γιὰ τὸν 19ο αἰώνα*, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Σοκόλη, 1994.
- Παπαρρηγοπούλου Δημ., *Ἄπαντα, μετὰ Προλόγου ὑπὸ Ἰω. Ζερβοῦ, ἐν Ἀθήναις, Ἐκδοτικὸς Οἶκος Γεωργίου Φέξη*, 1915.
- Παράσχου Α., «Συναισθηματικὲς Διαταραχές», στὸ Ἱεροδιακόνου Χ., Φωτιάδης Χ., Δημητρίου Ε., *Ψυχιατρικὴ, Θεσσαλονίκη, Μαστορίδης*, 1988.
- Παράσχου Ἀχ., *Ποιήματα, Τόμος Τρίτος*, Ἐν Ἀθήναις, Ἐκδότης Ἀνδρέας Κορομηλάς, 1881.
- Πολίτη Λ., *Θέματα τῆς Λογοτεχνίας μας*, [Μελέτη, 12], Ἐκδόσεις Κωνσταντινίδη, Θεσσαλονίκη.
- Στεφανῆ Κ., *Ψυχιατρικὴ*, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Συμμετρία, 1991.
- Τσαλίκोगλου Φ., «Ψυχολογικὴ βία: Ὁ διάτρητος ἐφησυχασμὸς τῶν ομάδων» *Ἐπιθεώρηση Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν*, τεύχ. 68Α (1988), σελ. 230-231.
- Φρόνιτ Σ., *Ψυχανάλυση καὶ Λογοτεχνία. Μελέτες, Μετάφραση Λευτέρης Ἀναγνώστου*, Ἐκδόσεις Ἐπικούρος, Ἀθήνα 1994.
- Χαρτοκόλλη Π., *Λογοτεχνία καὶ Ψυχανάλυση. Δέκα Ὁμόκεντρα Κείμενα*, Ἐκδόσεις Θεμέλιο, 1999.
- Χριστοδούλου Γ. Ν., *Ψυχιατρικὴ*, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Βῆτα, 2000.
- Χριστοδούλου Γ. Ν., *Κατάθλιψη, Δεύτερη Ἔκδοσις*, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Βῆτα, 1998.
- Abrams M. H., *The Mirror and the Lamp. Romantic Theory and the Critical Tradition*, Oxford University Press 1981.
- Bloom H., *Romanticism and Consciousness. Essays in Criticism*, New York, W. W. Norton and Company, 1970.
- Bloom H. and Trilling L., *Romantic Poetry and Prose*, στὴ σειρά *The*

Oxford Anthology of English Literature, New York, Oxford University Press, 1973.

- Furst L., *Ρομαντισμός*, Μετάφραση: Ίουλιέττα Ράλλη - Καίτη Χατζηδήμου, [Η Γλώσσα τῆς Κριτικῆς, 11], Ἀθήνα, Ἑρμῆς, 1981.
- Furst L., *Ἡ Προοπτικὴ τοῦ Ρομαντισμοῦ*, Μετάφραση: Κλειώ Σύρμα, Πρόλογος: Στέφανος Ροζάνης, [Ἐπιστῆμες τοῦ Ἀνθρώπου, 6] Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Ψυχογιός, 2001.
- Larmore Ch., *Ἡ Ρομαντικὴ Κληρονομιά*, Μετάφραση - Ἐπίμετρο: Στέφανος Ροζάνης, Πρόλογος: Κ. Παπαγεωργίου, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Πόλις, 1998.
- Lovejoy A. O., «The meaning of Romanticism for the Historian of Ideas», *Journal of the History of Ideas* 2 (1941), σελ. 257-278.
- Pagnini M., *Il Romanticismo*, [I contesti culturali della letteratura inglese], Bologna, Il Mulino, 1986.
- Praz M., *The Romantic Agony*, ἀγγλικὴ μετάφραση: A. Davidson, Oxford University Press 1978.
- Puppo M., *Il Romanticismo*, Roma, Edizioni Studium, 1994.
- Ruby Ch., *Ὁ Ἐνθουσιασμός. Δοκίμιο γιὰ τὸ συναίσθημα στὴν πολιτικὴ*, Μετάφραση: Νικόλας Σεβαστάκης, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Scripta, 1999.
- Rella Fr., *L' Estetica del Romanticismo*, [Universale, 4], Roma, Donzelli, 1997.

Summary

Psychological interpretative approach to the pessimism in poetry:

The case of the Old Athenian School

The majority of the critical essays concerning the Old Athenian School emphasize the fact that Greek Romantic poets are characterized by depression, melancholy and pessimism. Nowadays, when depression tends to be the most frequent illness in modern communities, we tried to make an interdisciplinary approach to the pessimism expressed in the poetry of the Old Athenian School, referring to the work of the most representative poets of it. Their poems often reflect a depressive idiosyncrasy or mood disorders, which are mostly due to the deep influence of the European –especially French– Romanticism on those poets.